

Misionar Matteo Ricci u Kini — prijateljski susret dviju kultura i duhovnosti

O četrstotoj obljetnici njegova preminuća

Vladimir Čepulić*

Sažetak

Isusovca Mattea Riccija (1552–1610) duboko poštuju i suvremena Kina, i Katolička crkva. Kina ga slavi kao prvoga donositelja i širitelja važnih znanja sa Zapada i prijatelja, a Crkva kao apostola Kine, koji se nošen ljubavlju prema dušama posve posvetio širenju kršćanstva u toj zemlji. Njegovim je posredovanjem došlo do prvoga pravog susreta i međusobnoga upoznavanja kultura Zapada i Dalekoga istoka, i to u ozračju prijateljstva i poštivanja. Kinu je Ricci upoznao s duhovnim vrijednostima kršćanstva i europske kulture, ali i s matematičkim, astronomskim i geografskim spoznajama i tehničkim dostignućima Zapada. S druge strane, Zapadu je Ricci otkrio dotad neznanu, bogatu i raznovrsnu drevnu kinesku kulturu, posebice etičko nasljeđe konfucijanizma. U naše vrijeme, kad se Kina sve snažnije uključuje u svjetska zbivanja i istodobno vraća svojim korijenima, pozitivno vrijednujući konfucijansku baštinu, a Zapad je u krizi identiteta, Matteo Ricci, kineskim imenom Li Madou (利瑪竇), osoba je koja nam ukazuje na međusobno prijateljstvo među svjetovima različitih kultura kao put k zajedništvu, koje sve obogaćuje. Ključne riječi: Matteo Ricci, isusovci, inkulturacija, Kina, kineska kultura, konfucionizam, kršćanstvo, misije

Uvod¹

Dana 11. svibnja 1610. u Pekingu je preminuo katolički misionar Matteo Ricci, isusovac. Bio je toliko omiljen među kineskim obraćenicima i svojim suradnicima

* Prof. dr. sc. Vladimir Čepulić, red. profesor matematike u miru Fakulteta elektrotehnike i računarstva (FER) i apsolvent Slobodnoga studija sinologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Adresa: Unska 3, 10 000 Zagreb, Hrvatska. E-pošta: vladimir.cepulic@gmail.com

1 Izvor za većinu podataka o Matteu Ricciju i Kini njegova doba u ovom članku je knjiga Matteo Ricci, Nicolas Trigault, *Entrata nella China de' Padri della Compagnia del Gesu' (1582–1610)*, 600 str., Edizione Paoline, Roma, 1983, izvornik tiskan u Napulju 1622. Izdanje latinskoga originala toga djela: *De Christiana expeditione apud sinas suscepta ab Societate Iesu ex P. Matthaei Ricci...*

da su tijekom njegove kratke bolesti molili Boga da mu produži život, a njima za toliko skrati. Tih je dana Matteo Ricci obavio ispovijed cijeloga života. Svećenika koji ga je ispovjedio obuzela je nakon toga radost kakvu još nikad nije doživio — »takova bijaše nedužnost života Riccijeva i blagost njegove duše«².

Opraštajući se prije smrti od nazočnih, žalosnih i zabrinutih zbog njegova odlaska, rekao im je: »Ostavljam vam otvorena vrata da steknete velike zasluge, nu ne bez velikih pogibelji i napora.«³ Uvečer 11. svibnja mirno je, sam zaklopivši oči, usnuo u Gospodinu. Nakon gorkoga plača okupljeni su ga počeli slaviti zbog junčkih kreposti, nazivajući ga apostolom Kine. Vijest o njegovoj smrti ubrzo se proširila Pekingom. Prijatelji i znanci, brojni visoki kineski dužnosnici, dolazili su isusovcima izraziti sućut, posvjedočujući svoju bol riječima: »O sveta li čovjeka, doista sveta čovjeka!«, a takve su riječi bile često prekidane iskrenim suzama.⁴ I u drugim krajevima Kine gdje su isusovci imali rezidencije vijest o Riccijevoj smrti bolno je odjeknula među obraćenicima i prijateljima.

Nakon mise i pogrebnih obreda lijes, dar kineskih prijatelja, unesen je u dvoranu kuće, gdje su u idućim danima isusovci primali izraze sućuti. U Kini nije bilo dopušteno pokapati pokojnike unutar gradskih zidina, pa se kupovalo neki posjed izvan grada za ukop. Dotle je lijes ostajao u kući, hermetički zatvoren. Otac Diego de Pantoja, Riccijev nasljednik u pekinškoj rezidenciji, uputio je uz pomoć kineskih prijatelja molbu caru da dopusti ukop Riccija u Kini i da isusovcima dodijeli neko zemljište u tu svrhu. Ujedno je caru zahvalio za dobročinstva koja im je iskazivao od kad su došli u Peking, dajući im čak i potporu za uzdržavanje. Molbu je završio obećavajući da će on i njegovi drugovi nasljedovati Mattea Riccija i čuvati njegove uredbe, »časteći gospodara Neba, kojemu će se moliti za dug život cara i njegove majke«⁵.

Molbu su preporučili najviši dužnosnici središnje vlasti, kao i Pekinškoga carskog područja. Car je pristao, te se u ukazu upravitelja Pekinga navodi da je car »po svojoj osobitoj blagosti kojom prihvaća i pridošlice iz daleka, htio potvrditi novom velikodušnošću sve milosti učinjene ovim strancima, te im daje mjesto za grob Mattea Riccija i za stalan boravak njegovim drugovima, kako bi mogli održavati obrede svoga zakona i moliti za zdravlje cara, njegove majke i za cijelo carstvo«⁶.

Isusovcima je dodijeljena prostrana kuća, a dobili su i povlasticu da ne moraju plaćati caru porez. Upravitelj Pekinga poslao je svečanu povorku slugu i svirača po glavnim ulicama grada, koji su nosili veliku ukrašenu ploču s natpisom: »Onome koji je postao glasovit po pravednosti i piscu znamenitih knjiga, Matteu Ricciju

Commentariis... auctore P. Nicolao Trigaultio, Coloniae 1617, dostupno je u cijelosti na mrežnoj adresi http://books.google.com.au/books?id=iLsWAAAAQA_AJ

2 Ricci-Trigault, 1983, str. 577.

3 Isto, str. 577.

4 Isto, str. 579.

5 Isto, str. 583.

6 Isto, str. 591.

iz Velikoga Zapada«, s imenom upravitelja. Naumio je da se ploča postavi kod Riccijeva groba. Time je htio počastiti njega i njegove drugove te posvjedočiti svoje prijateljstvo. Nakon uređenja novoga prebivališta i groblja obavljen je Riccijev ukop, iduće godine na Blagdan Svih Svetih. Na sprovodu su sudjelovali tamošnji obraćenici, a došao je i o. Nikola Lombardo, superior kineske misije. Idućih dana dolazili su mnogi prijatelji nekršćani da bi svojim uobičajenim obredima, kako čine na sprovodima, iskazali svoju privrženost pokojniku.⁷

Ovogodišnju četrinstotu obljetnicu smrti Mattea Riccija obilježile su i Crkva, i Kina brojnim događanjima — međunarodnim kongresima, seminarima i izložbama — u Kini, Vatikanu i Italiji, a na uglednom Fudan Sveučilištu u Šangaju otvoren je i Dijaloški Institut Xu–Ricci, nazvan po Matteu Ricciju i njegovu kineskom prijatelju, znanstveniku i državniku, obraćeniku Pavlu Xu Guangqiu (č. Šū Guangqí). Institut kojemu je suravnatelj francuski isusovac Benoît Vermander počeo je svoje djelovanje međunarodnim seminarom kojim se željelo proslaviti doprinos o. Riccija dijalogu Istoka i Zapada.

Čime je Matteo Ricci zaslužio takve i tolike počasti? Zašto ga Kinezi i danas ubrajaju među najvažnije strance koji su došli u Kinu?

1. Život Mattea Riccija i njegovo doba⁸

Matteo Ricci rođen je 6. listopada 1552. u Macerati, gradu u Papinskoj državi blizu Ancone.⁹ Bilo je to doba burnih događaja, zemljopisnih otkrića, znanstvenoga i tehničkoga napretka. Početkom 16. stoljeća došlo je do novoga raskola u Crkvi, do pojave protestantizma, te do novih vojnih sukobljavanja. U okolnostima tih previranja i nesigurnosti nastaje u Katoličkoj crkvi novi red, Družba Isusova, koju je osnovao baskijski plemić Ignacije Lojolski. Red je to izobraženih i požrtvovnih članova koji rade na jedinstvu Crkve, širenju kršćanstva, ali i opće naobrazbe. Posvuda otvaraju škole s dobro promišljenom naukovnom osnovom, koja je i danas temelj srednjega i visokoga školstva. Mladi Matteo započinje školovanje kod isusovaca u rodnome gradu, a 1568. otac ga šalje u Rim na studij prava. Osjetivši duhovni poziv, ulazi u isusovački novicijat i nastavlja studije humanističkih i drugih znanosti u Rimskom kolegiju, a djelomice i u Firenzi. Godine 1577. biva na vlastitu molbu upućen u misije u istočnoj Aziji.

7 Od tada pa sve do početka 20. stoljeća na tom su mjestu pokapani isusovci u Peking. I danas dolaze na to groblje posjetitelji odati počast misionarima i zaslužnim donositeljima europskih znanja. Bio sam na grobu Mattea Riccija 1988. g. uz dozvolu vlasti, u pratnji jednoga sveučilišnog asistenta. Čuvši da sam matematičar, čovjek koji nas je doveo na grob rekao je da je i tjedan dana prije Riccijev grob pohodio jedan japanski matematičar.

8 Vidi i izvrstan članak o. dr. Vladimira Horvata, *Isusovac Matteo Ricci (1552–1610) — apostol Kine*, *Obnovljeni život*, 2002, 57, 4, str. 481–490, kao i knjigu: Otello Gentili, *Apostol Kine: p. Matteo Ricci, DI (1552–1610)*, Zagreb, 2002, Filozofsko–teološki Institut Družbe Isusove, Svjedoci i uzori, knj. 5. U tim publikacijama naveden je i popis najvažnijih Riccijevih djela, kao i opsežna bibliografija.

Prema sporazumu Portugala i Španjolske iz 1494, uz posredovanje pape Aleksandra VI, Indija, Kina i Japan bili su u području portugalskoga utjecaja. Stoga su misionari u te krajeve putovali preko Portugala, pa tako i Ricci nakon kraćeg boravka i studija u Portugalu odlazi s 13 drugova u ožujku 1578. iz Lisabona u Gou u zapadnoj Indiji, kamo su prispjeli tek u rujnu. U Indiji je nastavio teološki studij i bio 1580. zaređen za svećenika. Portugalci su u Indiji, koju su dijelom i vojno zaposjeli, imali važna uporišta, a u Kini im je jedino uporište bio Makao, grad s okolišem na malenom poluotoku u pokrajini Kantonu. Kinezi su zbog trgovine Portugalcima dopustili da osnuju tu naseobinu koja je, iako pod kineskim suverenitetom, imala stanovitu samoupravu. Makao je također bio međupostaja za portugalske brodove koji su plovili do Indije ili do Japana.

U Makau su isusovci imali rezidenciju. Planiraju katoličku misiju u Kini za koju se određuje o. Ruggieri, a na njegov zahtjev u tu misiju bi pozvan i Matteo Ricci, s kojim je zajedno putovao u Indiju. Ricci je u Makao prispio u kolovozu 1582. nakon četiri mjeseca plovidbe i ondje počeo učiti kineski.

U Kini u to doba vlada dinastija Ming (1368–1644), nakon protjerivanja tuđinske mongolske dinastije Yuan (1279–1368). Gorko iskustvo tuđe vladavine bilo je jedan od povoda zatvaranja Kine za strance. To je osobito vrijedilo za Europljane, o kojima su muslimanski trgovci izvješćivali kako se pod izlikom trgovine nastoje domoći vlasti i podjarmljuju narode, navodeći kao primjer područja Indije i Malaku, na prolazu iz Indijskoga u Tihi ocean.¹⁰ S druge strane, u kineskom okruženju su osim Japana, Koreje i Vijetnama, kulturno ovisnih o Kini¹¹, ostali »barbari«, te Kinezi nisu ni očekivali neke koristi od uspostavljanja veza sa strancima, smatrajući da od njih nemaju što naučiti. Došlo je i do zabrane komunikacije sa strancima i putovanja u druge zemlje. Čak je uništeno i veće brodogradilište koje bi omogućivalo takva putovanja.

Inače je Kina u to vrijeme veoma razvijeno društvo s izvrsnim upravljačkim sustavom, u kojem su državni dužnosnici stjecali položaje isključivo na temelju zahtjevnih pismenih ispita, strogo nadziranih¹². Ispiti su bili u tri stupnja, slično bakalaureatu, licencijatu i doktoratu europskih sveučilišta, a održavali su se na razinama gradova, pokrajina, cijele države. Naslove bi stjecalo samo oko pet posto najboljih. Sadržaji ispita bili su sastavci na teme poznavanja klasika konfucijanizma, osobito njegove etike, zatim povijesne i društvene problematike te poznavanja zakona i sudske prakse. Svakih nekoliko godina nadzirao se rad dužnosnika te su najbolji i dobri bivali unaprjeđivani i nagrađivani, a u slučaju propusta i zlorabiti bili su kažnjavani.

9 Zanimljivo je uočiti da su oba najslavnija putnika, izvjestitelja Europe o Kini, Marko Polo i Matteo Ricci, s područja Jadranskoga mora.

10 Ta značajka politike velesila održala se i do naših dana.

11 U doba dinastije Tang (618–907) u Kini je studiralo preko deset tisuća studenata iz tih zemalja.

12 Zanimljivo je da u Europi tada još nije bilo pismenih ispita i da se za njih doznalo tek iz izvješća Mattea Riccija, v. Ricci-Trigault, 1983. str. 18, predgovor.

U svrhu sprječavanja podmićivanja bilo im je najstrože zabranjeno primanje darova, a svakih su nekoliko godina bili i premješteni u druge gradove ili pokrajine.

I sam car, premda je imao pravo donositi nove zakone, bio je ograničen poštivanjem prijašnjih. Kad je jednom car htio imenovati prijestolonasljednika mimo pravila, svi su najviši dužnosnici najavili zajedničku ostavku ako se to dogodi, pa je car morao odustati. Jedna osobitost bila je i to da se car nije smio izravno susretati s državnim dužnosnicima, nego su ga izvješćivali samo pismeno. Posrednici u neposrednom okruženju cara bili su jedino dvorjanici — eunusi. Osim svoje uloge na dvoru, oni su po cijeloj državi obavljali povremeno financijski nadzor, prikupljanje poreza i slično. U tome su imali velike ovlasti te su često neumjerenošću izazivali neraspoloženje i puka, i dužnosnika. To je dvovlašće doseglo tolike razmjere da je uz pučke pobune, izdaje i vanjske vojne ugroze uvelike pridonijelo padu dinastije Ming 1644. g., kad je vlast preuzela mandžurska dinastija Qing (Čing) (1644–1911).

1.1. Dolazak Isusovaca u Kinu i boravak u Zhaoqingu

Nakon prvotne zabrane, s vremenom se radi velike zarade počelo dopuštati trgovinu s Portugalcima, ali uz znatna ograničenja. Trgovalo se samo u Guangzhouu, (Guangđžou), glavnom gradu Kantona, godišnje samo u dva mjeseca, s tim da su trgovci morali noćiti na svojim brodovima. Isusovci su pratili trgovce kao duhovnici i nastojali su isposlovati dozvolu boravka, no u tome dugo nisu uspijevali.¹³ Godine 1582. o. Ruggieri i o. Passio napokon uspijevaju nagovoriti namjesnika Zhen Ruia (Džen Ruei) u Zhaoqingu (Džaočing), kojemu su darovali mehaničku uru, da im dozvoli ondje se nastaniti. To im je dopustio uz uvjet da se uklope u kinesko društvo noseći odjeću poput budističkih redovnika i da poput njih briju glavu i bradu. Uskoro ih je 1583. isti Zhen Rui, koji je pao u nemilost viših vlasti, protjerao natrag u Makao. Međutim, novi ih namjesnik neočekivano poziva da se vrate.

Ovaj put o. Ruggieri dolazi s Matteom Riccijem. Bilo je to 10. rujna 1583. Novi namjesnik dozvolio im je izgradnju kuće i crkve, i ondje započinju svoje djelovanje. U središnjoj prostoriji svoje kuće, koja je svima bila pristupačna, imali su veliku svetu sliku, izložene svoje knjige, europske i kineske, zemljovid svijeta, koji je iz temelja promijenio tadašnje kineske predodžbe, te različite predmete iz Europe. Mnogi znatiželjnici dolazili su pogledati dotad neviđene predmete i o svemu se raspitivali. Kroz te razgovore, često uz pomoć tumača jer još nisu dobro svladali jezik, isusovci su pomalo stjecali povjerenje i ljudi iz puka, i učenjaka, kojih su se dojmile i knjige sa slikama iz dalekoga svijeta i činjenica da ovi stranci proučavaju kineske knjige. S mnogima su se sprijateljili, osobito s intelektualcima željnim no-

13 Još je veliki misionar sv. Franjo Ksaverski 1552, bezuspješno nastojeći ući u Kinu, umro na jednom otoku pred kantonškom obalom.

vih znanja, a oni koji su se oduševili za kršćanstvo i prihvatili vjeru su se i krstili. Isusovci su 1584. objavili prvi katekizam na kineskome.

U Zhaoqingu isusovci ostaju do kolovoza 1589, kad ih je novi namjesnik, koji se želio domoći njihova zemljišta i kuće, protjerao, premda uz izjavu o neporočnosti Mattea Riccija. Najbolnija je za isusovce, ali i za obraćenike bila činjenica da potonji ostaju bez duhovne skrbi. Ostavili su im svete slike i dali im korisne upute na rastanku. Nastojanjem o. Mattea, koji je odlučno odbio u tim okolnostima primiti naknadu za izgrađenu kuću, namjesnik ipak daje isusovcima dozvolu boravka u drugom gradu, u Shaozhouu (Šaodžou, današnji Shaoguan).

1.2. Isusovci u Shaozhouu

Onđe je Ricci boravio od 1589. do 1595. I u Shaozhouu su isusovci nastavili djelovati na isti način kao u Zhaoqingu. Matteo Ricci je uz to intenzivno učio klasični kineski, veoma različit od govornoga standardnoga kineskog, te je proučavao klasične knjige konfucijanizma. Dogodio se i jedan važan susret. Daroviti Qu (Čhü) Taisu, sin znamenitoga dužnosnika i učenjaka, zamolio je Mattea Riccija da ga primi kao učenika i uputi ga u svoja znanja. Pri tome mu je po kineskom običaju donio vrijedne darove. Ricci je pristao, ali mu je i uzvratio ne manje vrijednim darovima, naznačujući time da ga ne poučava radi materijalne dobiti. Učenje je počelo aritmetikom, zatim se nastavilo geometrijom, primjenama u astronomiji i ostalim. Matteo Ricci bio je učenik znamenitoga matematičara, isusovca Christophora Claviusa¹⁴, a donio je i bilješke s njegovih predavanja. Qu Taisu je pomno bilježio sve što mu je učitelj govorio, marljivo ponavljao i naučeno oblikovao kao knjigu, pisanu biranim jezikom i tako lijepo oslikanu matematičkim likovima da nimalo nije zaostajala za takvim europskim djelima. Na njegovu želju o. Matteo mu je tumačio i kršćanstvo. I nauk vjere je pomno zapisivao, a kod onoga što mu se činilo sumnjivim ostavljao je prazne prostore, da bi zatražio i potom zapisao pojašnjenja. To se veoma dojmilo o. Mattea, a učenika je veselilo kad bi uvidio kako je učitelj razriješio teškoće koje su mu se činile nesavladivim. Poželio se pokrstiti, ali zbog njegovih osobnih bračnih okolnosti to se moralo odgoditi dok ne smogne duhovne snage za potrebne odluke. Qu je mnogo putovao Kinom, pokazivao svoju knjigu brojnim dužnosnicima i učenjacima, posvuda hvalio kršćansku vjeru i isusovce te širio glas i o dosezima europske znanosti. Isusovcima je posredovao mnoga poznanstva i prijateljstva s uglednim ljudima, pa im je na taj način bio dragocjena pomoć. Savjetovao im je da zamijene odijevanje poput budista odjećom učenjaka — konfucijanaca te da više ne briju glavu i bradu. Uvjero je Riccija da je to razložno i da će im to olakšati pristup u učene krugove.

14 Christophor Clavius (1538–1612), isusovac, matematičar i astronom, nazvan i Euklidom 16. stoljeća, kojemu je papa Grgur XIII povjerio uvedbu novoga gregorijanskog kalendara, bio je znanstvenik i istaknuti matematički pedagog. Po njemu je prozvan i treći po veličini krater na vidljivoj strani Mjeseca.

Matteo Ricci je shvaćao da je u Kini, kao centraliziranoj državi, za slobodno misionarsko djelovanje važno doći u središte, u Peking, i zadobiti potporu cara i najviših dužnosnika, te je to nastojao i ostvariti. Godine 1595, prateći visokoga vojnog dužnosnika zaslužnoga u obrani Kine, s kojim se sprijateljio, pošao je u Peking, ali je na putu brodovima došlo do nezgode. Brod na kojem se nalazio Ricci naglo se nagnuo, putnici i roba popadali su u vodu, jedan je Riccijev mladi pratitelj poginuo, a i sam Ricci se počeo utapati jer nije znao plivati. U zadnji tren je pod vodom dohvatio brodsko užu i uspio se po njemu popeti na površinu, a onda je uzjašio neku dasku i čak uhvatio svoju škrinju sa stvarima te se napokon domogao broda i tako se spasio. Dužnosnik je odlučio poći dalje kopnenim putem, a Riccija uputiti natrag u Shaozhou, ali Ricci ga zamoli da mu dade preporuke za svoje znance kako bi mogao posjetiti Nanking [kin. Nan jing(đing) — južna prijestolnica]. Taj velebitni grad, prijašnja prijestolnica carstva, zadržao je i dalje poseban status, te je sa svojom okolicom, slično kao i Peking (kin. Bei jing — sjeverna prijestolnica), tvorio Nankinško »carsko područje«. Ricci je kratko vrijeme boravio u gradu i upoznao neke tamošnje učene ljude. U to vrijeme došlo je i do novih vojnih prijetnja sa sjevera, te su opet svi stranci bili sumnjivi. Bivši Matteov znanac, za kojega se Ricci nadao da će ga srdačno primiti, u strahu da se ne zamjeri vlastima prijavljuje ga, i Ricci biva grubo protjeran iz Nankinga. Odlučuje poći u Nanchang (Nančang), glavni grad susjedne pokrajine Jiangxi (Điangoi), nadajući se da će odatle jednom ipak moći doći u Nanking. Ondje ga je primio jedan znanac, a namjesnik koji je doznao da je to Ricci, o kojemu je već čuo mnogo dobra, radosno ga je prihvatio i odobrio njemu i njegovoj pratnji da se ondje nastane.

1.3. Djelovanje u Nanchangu

U Nanchangu je Ricci boravio od 1595. do 1598. U tom gradu je skupina učenjaka i bivših državnih dužnosnika osnovala »Akademiju špilje bijeloga jelena«, koja je njegovala težnje za dobrotom i istinom. Matteo Ricci, koji je i ovdje svojim znanjem, ljubaznošću i dobrotom ubrzo stjecao povjerenje i prijateljstva, bio je njihov rado viđeni gost. U tom gradu je napisao važno djelo »O prijateljstvu«, u kojem je opisao svoju zahvalnost i radost zbog prijateljstva koje su mu iskazali u Akademiji, a naveo je i lijepe izreke zapadnih filozofa i crkvenih otaca o prijateljstvu. Knjiga je napisana u obliku zamišljenoga razgovora s dostojanstvenikom koji se raspituje kako Europljani razmišljaju o prijateljstvu. Ovo njegovo djelo, prva knjiga koju je stranac napisao na kineskome, oduševilo je kineske suvremenike i ubraja se u klasike kineske književnosti. Matteo Ricci imao je i osobitu sposobnost pamćenja. I podulji slijed kineskih znakova ne samo da bi pročitavši zapamtio, već ih je mogao sve ponoviti čak i u obratnom redoslijedu. Napisao je i knjigu u kojoj je prikazao svoju metodu pamćenja znakova. Kako je pamćenje tisuća znakova bilo temeljni uvjet za uspješno polaganje ispita, stjecanje učenjačkih naslova, a time i dužnosničkih služba, ova se knjiga proširila po cijelom carstvu na korist mnogima. Pripremio je i novo poboljšano izdanje svoje knjige o kršćanstvu, stilom koji je odavao da ju je pisala »učena ruka«.

Ricciju se 1598. pružila nova prilika da dođe do Pekinga. Prijatelj isusovaca koji ih je upoznao u Shaozhouu imenovan je na visoku dužnost u Nankingu, a spremao se i u Peking na redoviti pohod visokih dužnosnika prigodom careva rođendana. Želio je usput povesti neke od isusovaca ne bi li u Peking u svojim znanjem pomogli u uređivanju kineskoga sunčeva i mjesječeva kalendara. Pridružio mu se Matteo Ricci s pratnjom, noseći darove za cara. Na putu se upoznao i s namjesnikom Nankinga te se s njime sprijateljio. Ovaj put je Ricci uspio doći u Peking. Međutim, izostala je pomoć koju je očekivao od tamošnjih dužnosnika i važnoga dvorjanina, dijelom i zbog novih napetosti između Kine i Japana. Stoga su se isusovci morali vratiti neobavljena posla. Na dugom povratku zaustavili su se u Suzhouu¹⁵, gdje se našao i Qu Taisu, koji je ponovno pomogao o. Matteu za kratka boravka u Suzhouu, ali i za put u Nanking, sljedeću postaju Riccijeva djelovanja u Kini.

1.4. Boravak u Nankingu i tegoban put u Peking

U Nankingu je Ricci djelovao od veljače 1599. do svibnja 1600. Ondje se posebno posvetio poučavanju matematike, astronomije, geodezije i zemljopisa¹⁶, i time stekao veliki znanstveni ugled. Zahvaljujući novom društvenom statusu koji mu je omogućila odjeća konfucijanskoga učenjaka, mogao je slobodno razvijati apologetsku metodu temeljenu na pozitivnom vrjednovanju konfucijanizma, a i s toga stajališta pobijati budizam.¹⁷ Ondje se o. Matteo prvi put susreo sa Xu Guangqiem (Šü Guangchi) (1562–1636), poslije jednim od najvećih učenjaka i najviših dužnosnika kasnoga razdoblja dinastije Ming, koji se 1603. pokrstio s imenom Pavao i postao jednim od »triju stupova« katoličke vjere u Kini. S njime je Ricci poslije nastavio surađivati u Peking u Nankingu su se mnogi najugledniji ljudi nastojali upoznati i sprijateljiti s o. Matteom, privučeni glasom o njemu koji se proširio po cijeloj Kini. Potaknut od isusovačkih poglavara da nastoji otići u Peking, posavjetovao se i s prijateljima u Nankingu, koji su smatrali da je njegov stečeni ugled jamstvo uspjeha takvoga pothvata.

Uz putne dozvole i preporuke izdane od najviših dužnosnika, o. Matteo i o. Diego Pantoja s dvojicom časne braće iz Nankinga krenuli su 19. svibnja 1600. na dugi put brodom, u skupini od šest brzih brodova koje je vodio jedan eunuh. Nosili su dragocjene darove za cara. Na putu su imali važne susrete s dužnosnicima koji su doznali da putuje Matteo Ricci, te su ga htjeli upoznati. Međutim, eunuh Ma Tang koji je vodio carinski nadzor u Tianjinu (Thiendin), doznajući da je riječ o darovima za cara, odlučio je preuzeti »pokroviteljstvo« nad tim pothvatom i spriječio nastavak njihova puta. U Tianjinu je važnu dužnost obnašao jedan Riccijev prijatelj još iz Zhaoqinga i Nankinga koji je iščekivao dolazak isusovaca te se od-

15 Po staroj kineskoj izreci jedan od dvaju najljepših gradova u Kini: »Na nebu je raj, a na zemlji Suzhou i Hangzhou.«

16 Ricci-Trigault, 1983, str. 353–358.

17 Isto, str. 14, predgovor (Joseph Shih — Carlo Laurenti).

mah sastao s Riccijem. Savjetovao mu je da nastoji udobrovoljiti Ma Tanga s obzirom da su eunusi u velikoj mjeri preuzeli vlast u državi. Bio im je i dalje koliko je mogao na pomoći. Ma Tang je javio dvoru o strancima koji nose darove caru, a car je odgovorio neka se pošalje popis darova koje ti stranci donose. Nakon što je to učinjeno, Ma Tang je tražio daljnje upute, ali odgovor iz Pekinga nije stizao. Neko vrijeme je prema isusovcima bio veoma uljudan, ali kako odgovor nije dolazio, počeo je s njima grubo postupati, htio im je uzeti neke vrijedne predmete i protjerati ih. Napokon je car, sjetivši se da su neki stranci trebali donesti darove, dao pozvati isusovce u Peking. Bila je već zima te su kopnenim putem bili dovedeni u Peking.

1.5. Peking — krajnja postaja Misionareva puta

U Peking su isusovci došli 24. siječnja 1601. Ondje je Matteo Ricci ostao sve do svoje smrti 1610. godine. Car¹⁸ je preko posrednika primio darove isusovaca. Među njima su bile slike Isusa i Majke Božje, relikvijari, ura koja odbija sate, klavikord i drugo. Cara su se veoma dojmile slike, posebno svojom živošću i dostojanstvenošću, te im je iskazivao počasti. Želio je vidjeti strance koji su donijeli te darove, ali kako se smio susretati samo sa svojim ženama i dvorjanima, zadovoljio se da mu ih jedan dobar crtač s dvora naslika. Slao je isusovcima svoje dvorjane da se raspituju o Europi, koju su zvali Veliki Zapad, te su tako posredno odgovarali na mnoga pitanja, ali također i poručili caru da ne traže drugo nego da mogu živjeti i umrijeti u Pekingu. Isusovci su pokrenuli uru i u kratko vrijeme naučili četvoricu dvorjana, za to određenih matematičara, da je navijaju i namještaju vrijeme. Ti su dvorjani od tada bili u neposrednoj službi cara i stekli su veliki ugled. Bili su veoma zainteresirani da isusovci ostanu u Pekingu, jer ako bi se ure pokvarile, našli bi se u velikoj nevolji. Četvorica dvorjana glazbenika bila su određena da nauče svirati na klavikordu. Poučavao ih je o. Diego Pantoja. Bio je to i prvi susret Kineza s europskom glazbom toga vremena. O. Matteo je napisao i nekoliko tekstova u pohvalu vrlina, koji su se pjevali na prikladan napjev. Ove okolnosti pridonijele su tome da su se isusovci sprijateljili s tim dvorjanima te su često i slobodno dolazili u carsku palaču.

No uskoro je došlo do jedne neugodnosti koja se na koncu pokazala korisnom. Isusovci su stanovali u nekoj kući pod nadzorom slugu Ma Tanga, koji ih je dao odvesti u Peking. Po zakonu strance su mogli dovesti na dvor samo državni dužnosnici, pa je predstojnik pripadnoga ureda »oteo« isusovce Ma Tangovim ljudima i uhitio ih, te optužio i Ma Tanga, i isusovce za protuzakonito postupanje. O svemu je napisao izjavu caru i predložio da se isusovce protjera. Car bi obično odmah odgovarao na dopise, međutim želio je da isusovci ostanu u Pekingu, a to je mogao odobriti samo ako bi to dužnosnici predložili. Isusovci su nakon nekoliko dana bili premješteni u »palaču veleposlanika«, koja je također bila neka vrsta zatvora jer

18 U vrijeme Riccijeva boravka u Kini vladao je car Wanli, 万 (1563–1620). Njegova vladavina započeta 1572. trajala je 48 godina i bila je najdulja u razdoblju dinastije Ming.

nisu smjeli izlaziti, osim službeno. Ondje su ih posjećivali brojni ugledni dužnosnici, njihovi prijatelji i znanci. U nekoliko navrata predstojnik je pisao nove predstave, svaki put sve blaže, ali car nije ni na jednu odgovarao jer nisu predlagale da se isusovcima dopusti ostanak u Peking. Napokon je i to predloženo uz dodatnu Riccijevu molbu kako im je to potrebno iz zdravstvenih razloga. Car je sad rado dozvolio da se isusovci nastane u Peking.

U idućim godinama o. Matteo je uspješno i snažno djelovao. Pisao je knjige, poučavao Kineze o kršćanstvu i europskim znanostima, rastao je broj novokršćenika, sklapao je nova poznanstva i prijateljstva s najvišim dužnosnicima carstva, a s jednakom ljubaznošću primao je i njih, i ljude iz puka. U Peking je nastavio surađivati i prijateljevati s Pavlom Xu Guangqiem, koji je u međuvremenu položio ispite najviših stupnjeva i postao visoki dužnosnik na dvoru. Xu ga je nagovorio da osim teoloških djela tiskaju i knjige znanstvenoga sadržaja u kojima će se privlačnošću natjecati novost i istinitost, što će Kineze, željne takvoga znanja, oraspoložiti i za prihvaćanje kršćanstva. Sastavili su više rasprava o različitim znanostima. Od svih znanosti bila je ipak najprivlačnija »nova« matematika, koju je donio Ricci. Matematika koja metodom dokazivanja, svojom jasnoćom uvjerava i »najtvrdokornije«. Stoga su se odlučili za Euklidova »Počela«. Matteo je Pavla u nekom razdoblju svakoga dana po nekoliko sati¹⁹ poučavao po predavanjima svojega učitelja o. Christophora Claviusa, te je u rasponu od osam godina Pavao Xu pripremio prvih šest knjiga »Počela« na kineskom jeziku.

Jednom je car dobio od nekoga dvorjanina Riccijev zemljovid svijeta te je poželio da se takvi zemljovidi načine za sve njegove rođake na dvoru. Isusovci se dotad nisu usudili pokazati caru takvu sliku svijeta, bojeći se da car neće vjerovati da je svijet tako velik, a Kina tek jedan njegov dio, te da će to shvatiti kao omalovažavanje Kine. Kinezi su naime smatrali da njihovo carstvo obuhvaća gotovo sav svijet. No car je mirno i razborito prihvatio činjenice, smatrajući da istina ne može povrijediti njegovo carstvo. Matteo Ricci priredio je novo izdanje zemljovida. Bilo je, kao i prijašnja, ispunjeno mnogim opisima, a posebno i opširnijim prikazom kršćanske vjere, te su se nadali da će to na cara i njegove potomke utjecati na način da je pozele potanje, preko knjiga, upoznati.

Život Mattea Riccija u Peking bio je veoma naporan. Uz vjersko djelovanje među kineskim kršćanima bili su tu i brojni međusobni posjeti, susreti s prijateljima i znancima uz poštivanje veoma zahtjevnih obreda u ponašanju, razgovori i dopisivanja, pisanje knjiga — sve to nije bilo lako izdržati, a o. Matteo je sve činio predano i s ljubavlju. Prijateljstvo i ljubav bili su mu i bogato uzvraćeni. Kao što kaže Konfucijev sljedbenik Mencije, [Mengzi (Mengdz), 382–279]: »Ako tko poštuje ljude i njega će ljudi poštivati. Ako tko voli ljude i njega će ljudi voljeti.«²⁰ O o. Ricciju su ostala dragocjena pohvalna svjedočanstva i kineskih vjernika, i nev-

19 Isto, str. 497.

20 The four books, Mencius, Hong Kong, 1970.

jernika, čak i protivnika kršćanstva.²¹ Matteo Ricci umro je u Pekingu 11. svibnja 1610. godine.

U mjestima u kojima je boravio, o. Matteo je ostavljao rezidencije, u kojima su isusovci djelovali i nakon njegova odlaska (osim u Zhaoqingu, odakle su bili protjerani). U njima su se izmjenjivali, neki su ondje i umrli, a sve do Riccijeve smrti pokapali su ih u Makau. Matteo Ricci bio je prvi za kojega je car dopustio da se pokopa u Kini.

2. Riccijev pristup u navješćivanju vjere

Uvjeti misije u Kini znatno su se razlikovali od onih u drugim zemljama. U svom djelovanju isusovci su nailazili na velike teškoće — osobitosti kineskoga jezika, sukobljavanje s budistima, sumnjičavost prema strancima, uvjerenost da se od stranaca kao manje kulturnih nema što naučiti.

Kineski jezik veoma je težak. Riječi, redovito jednosložne ili dvosložne, zapisuju se znakovima, za svaki slog po jedan, koji već svaki zasebno ima neko značenje. Takvih znakova ima mnogo; u današnjim osnovnoškolskim »znakovnicima« preko tri tisuće. U izgovoru svaki od znakova ima i neki od pet mogućih naglasaka — tonova: ravni, uzlazni, silazno–uzlazni, silazni i neutralni, koji jeziku daju posebnu melodičnost. Ne govore li se riječi s ispravnim naglaskom, dolazi do potpuno krivih značenja ili besmislica. Dijalekti se razlikuju do nerazumljivosti, te je jedini siguran način sporazumijevanja bilo znakovno pismo, koje svatko može čitati i na način svojega dijalekta. Stoga je veliku važnost za upravu i za društveni život uopće imalo dobro razvijeno tiskarstvo. Službeni jezik »guan hua« — činovnički²², dužnosnički jezik bio je jezični standard, uglavljen na temelju govora na sjeveru, u pekinškom području. Danas mu je naziv »putong hua« — opći jezik. Taj su jezik, kao i pismo, morali dobro svladati svi dužnosnici da bi mogli obavljati svoje poslove. Uz to su morali poznavati drevni, klasični kineski jezik, jezik kulturne baštine i spisateljstva, koji je tek oko 1920. i zakonski ustupio mjesto govornom jezičnom standardu. Danas se u mnogim školama u Kini opet uči i klasični kineski.

Budizam je u to vrijeme u Kini bio veoma raširen, osobito u nižim slojevima pučanstva. Budisti su u kršćanstvu vidjeli protivnika koji im oduzima vjernike, a kršćanski misionari u budizmu idolopoklonstvo i zapreku širenju vjere. U javnoj raspravi s inovjercima — npr. u sučeljavanju s istaknutim budistom na jednoj svečanoj gozbi, Matteo Ricci je tražio da se tvrdnje u raspravi ne podupiru autoritetom kanonskih knjiga nego argumentima uma, jer jedni ne drže do svetih knjiga onih drugih.²³ To je načelo dijaloga, u svome slučaju s muslimanima, isticao već i

21 方豪 (Fang, Hao), *中国天主教史人物* (Zhongguo tianzhujiao shi renwu zhuan — *Životopisi osoba iz povijesti katoličke crkve u Kini*), viii + 724 str., Shanghai tianzhu jiaogu, Guangqi she, Shanghai 2003, Li Madou, 53–60.

22 Uobičajen je i naziv mandarinski, koji su uveli Portugalci, od port. mandare — upravljati.

23 Ricci–Trigault, 1983, str. 371.

Ramon Llull (1232–1316)²⁴, katalonski blaženik, koji je proučavao islamsku arapsku kulturu i duhovnost, posebno sufite, te je bio protagonist toga dijaloga. Njih dvojica su primjer ljudi koji su živjeli na susretištu dviju kultura i to duboko proživljavali, a o obojici se malo znalo »premda se o njima može gotovo sve znati.«²⁵

Sumnjičavost i odbojnost prema strancima, koja je u svijetu česta pojava, u Kineza je, kako smo već isticali, bila osobito izražena, a i zakonski su stranci i dodiri s njima, kao i njihovo kretanje, bili strogo ograničeni. U želji da se isusovce protjera posezalo se i za klevetama, pobunama, napadima, uhićenjima, ali njihovim razboritim, strpljivim, dobrohotnim i požrtvovnim nastojanjem ti progoni nisu izvršili izgonom iz Kine.

Vlasti su pomno pazile da ne dolazi do nereda, pobuna, te se s velikom sumnjičavošću gledalo na svaku novost, što je također bila smetnja širenju kršćanstva. Stoga su isusovci bili veoma oprezni. Kao razlog dolaska u Kinu navodili su ono što je u Kini jedino bilo legalno za one koji nisu dolazili kao izaslanici susjednih država — da su došli privučeni dobrim glasom o kineskoj državi i kineskoj kulturi. U svojoj kući otvorili bi svojevrsni »muzej«, otvoren svima koji su željeli doći. U središnjoj prostoriji, u kojoj su primali posjetitelje, izložili bi slike Isusa Krista i Blažene Djevice Marije, europske i kineske knjige, zemljovid svijeta, trostrane prizme koje su lomile svjetlo u prekrasnim bojama, mehaničke ure i drugo. Veliko mnoštvo znatiželjnika dolazilo je vidjeti te nove, nevidene predmete. Domaćini su bili svima na raspolaganju, odgovarali su na njihova pitanja, tumačili im. Kako su imali, osobito s početka, teškoće s kineskim, sporazumijevali su se uz pomoć tumača koji su s njima došli iz Makaa, a djelomično i sami, govoreći »ne kako su htjeli, nego kako su mogli«. Mnogi posjetitelji, među njima i budistički redovnici i državni dužnosnici, spontano su častili svete slike po tamošnjem vjerskom običaju — kleknuvši i klanjajući se do zemlje. Ujedno su hvalili ljepotu i živost slika, njihove boje. Mnogi su počeli dolaziti i slušati i o vjeri. Isusovci su u Zhaoqingu najprije dali tiskati Deset zapovijedi Staroga zavjeta i dijelili ih onima koji su željeli. Neki su govorili da će ih obdržavati jer su u skladu sa »zakonom i svjetlom prirode«, s onim što su i kineski drevni pisci ustrajno promicali. Isusovci su pojašnjavali da kršćanstvo te kineske vrijedne tradicije ne dokida, nego dopunjuje one što su prosvjetljeni nadprirodnim svjetlom, kršćani, naučili od samoga Boga. Uskoro zatim, kako smo već naveli, tiskali su i Katekizam.

Sve je to u Zhaoqingu isprva bilo »s više odobravanja nego ploda«. Kinezi nisu mogli prigrliti novu vjeru bez da im je neki sugrađanin dao primjer. Prvi koji se pokrstio bio je neki čovjek »najnižega položaja«. Bio je to nevoljnik, bolesnik od kojega su liječnici digli ruke. Ležao je na otvorenom, okrutno protjeran od roditelja koji su jedva uzdržavali sebe. Isusovci su ga pitali bi li želio prigrliti vjeru koja bi mu, kad je već izgubio zdravlje tijela, dala zdravlje duše. Odgovorio je da bi to rado učinio, a da bi to djelo milosrđa bilo i dobar primjer njegovima. Sluge isuso-

24 O. R. Llullu v. i V. Čepulić, *Ramon Llull (1232–1316)*, *Obnovljeni život*, 2004, 59, 4, 501–509.

25 Ricci–Trigault, 1983, str. 17, predgovor.

vaca izgradiše mu kolibicu, gdje su mu donosili hranu i poučavali ga u vjeri. Kad su smatrali da su ga dostatno poučili, bio je pokršten kao prvi obraćenik u Kini. »I da ne izgubi stečenu nedužnost, Bog ga je kao prvinu ovoga carstva, kako se nadamo, pozvao u raj. Ovime je želio dati početak tako velikom pothvatu u ovoj, kao i u drugim crkvama.«²⁶ Ne podsjeća li nas ovo na bl. Majku Tereziju i njezino djelovanje u Indiji? U evangelizaciji pučkih slojeva veliku su ulogu imala isusovačka kineska časna braća i novokršteni — laici. Oni su svojim naviještanjem i svojom mogućnošću pristupa svima bili važni graditelji katekumenskih zajednica. Poseban je problem bila i evangelizacija žena jer nisu sudjelovale u javnim okupljanjima, pa su se okupljale u privatnim kućama. Spominje se primjer triju žena, bake, majke i šogorice jednoga učenjaka — Ane, Marije i Paule, koje su okupljale na duhovne razgovore, pa i na jelo, druge žene iz manje uglednih i seoskih obitelji — što inače u Kineza nije bio običaj — i nitko tomu nije prigovarao, dapače svi su to hvalili kao znak skromnosti kršćana.²⁷

Posjetitelji isusovaca primjećivali su da su isusovci obrazovani, da imaju mnogo knjiga, a proučavaju i kineske, što je privuklo učene ljude. U dvorani za primanje bio je izvješten i zemljovid svijeta s latiničnim natpisima. Na onodobnim kineskim »zemljovidima svijeta« bila je nacrtana samo Kina, razdijeljena na 15 pokrajina, oko nje more, a u njemu nekoliko otoka s imenima njima znanih država, koji svi zajedno nisu ploštinom bili veći od najmanje kineske pokrajine. Izloženi zemljovid s Kinom u krajnjem istočnom kutu, malenom prema cjelini svijeta, zapanjio ih je. Željeli su ga vidjeti opisana kineskim pismom, kako bi o tome mogli suditi. Kinezi su dotad smatrali da je nebo doduše okruglo, ali da je Zemlja četvrtasta, i u njezinu središtu da je Kina. A »budući nisu znali dostatno matematike da bi lako dokazali da je Zemlja kugla, nisu ni znali da na Zemlji nema ni početka ni kraja.«²⁸ Matteo Ricci bio je kao učenik o. Claviusa vrstan kartograf, te je nacrtao novi zemljovid svijeta, na kojem je u središtu bila Kina, onako kako je i danas na kineskim zemljovidima. U novim, izmijenjenim opisima, kineskim pismom izvješćivalo se o zemljama i narodima, te je to bila prilika da se Kineze upozna s kršćanskom naukom o kojem dotad nisu čuli. Budući da je zemljovid bio tiskan, a doživio je i više izdanja, po njemu se uskoro proćuo glas o kršćanstvu po cijelom carstvu.

Nova slika svijeta bila je za Kineze toliko iznenađujuća da s početka nisu vjerovali u njezinu ispravnost te su je ismijavali i šalili se na njezin račun. No učeniji su, motreći paralele i meridijane, zajedno s ekvatorom i obratnicama te pripadnim zonama, opisom običaja naroda, imenima mjesta, od kojih su im neka bila znana iz djela njihovih starih pisaca, počeli razabirati da je to bez dvojbe prava slika svijeta. Tako su počeli govoriti da se ljudi u Europi razumiju u sve znanosti i općenito u mnogo toga. Ne poznavajući vanjski svijet i prilike u njemu, dotad su, ponosni na veličinu svoga carstva, razvijenu upravu države te na visoka, plemenita načela

26 Isto, str. 181.

27 Isto, str. 438.

28 Isto, str 191.

svoje etičke baštine i svoju kulturu, sve druge smatrali barbarima, od kojih nemaju što naučiti. Promjena toga stava, izazvana novim spoznajama preko Mattea Riccija, dokinula je tu prepreku dijaloga. U tome su veliku ulogu imale Riccijeve osobne vrline, znanje i sposobnosti. Bio je doista svestran: matematičar, astronom, geograf, prvi pravi kulturni antropolog, jezikoslovac — sinolog, a utemeljio je i fonetičko zapisivanje kineskih slogova. Nadalje, bio je vrstan pedagog i didaktičar, etičar, konfucijanac s novom interpretacijom nekih misli, s kršćanskoga aspekta. Bio je i slikar — prvi je uljanim bojama slikao kineske krajolike, vrstan urar, koji je prvi donio mehaničke ure u Kinu, a znao ih je i popravljati. Zanimljivo je da su ga urari u Šangaju još u 19. stoljeću štovali kao svoga rodočelnika, držali u kućama njegove kipove te mu na prvi i petnaesti dan mjesечеva kalendara, tj. na dan mladaka i punog mjeseca, iskazivali uobičajene počasti, poklonima do zemlje, klečeći.²⁹

Kao vjerovjesnik, Matteo Ricci napisao je više teoloških djela katehetskoga i apologetskoga sadržaja na kineskom jeziku. Među njima se ističu »Pravi pojam o Bogu« (天主 Tian zhu shi yi) i »Sažetak kršćanskoga nauka«. Osoba Mattea Riccija toliko se povezivala s vjerom koju je navješćivao da su Kinezi izvan crkve u doba dinastija Ming i Qing katkada katoličku vjeru jednostavno nazivali »Liov nauk«, a misionare »Liovim učenicima«³⁰.

3. Ricci i konfucijanizam. Konfucijansko kršćanstvo³¹

Za razliku od budizma i od starijeg, manje zastupljenog taoizma, konfucijanizam ne samo da nije bio »ugrožen« od nove vjere nego je katolicizam snažno podržavao sva etička stremljenja konfucijanaca, jer među njima nije bilo protuslovlja. Stoga su misionari naučavali da je katolicizam vjera koja ne dokida konfucijanizam nego ga dopunjuje onime što je objavljeno od Boga. U tome im je veoma dragocjena bila podrška obraćenika — konfucijanskih učenjaka, koji su bili i gorljivi vjernici, ali i duboki znalci i iskreni privrženici konfucijanizma, te su se misionari mogli osloniti na njihove procjene o obredima štovanja Konfucija i štovanja predaka. Kineski obredi klanjanja do zemlje naučitelju Konfuciju u njegovim hramovima i slični obredi iskazivanja štovanja predaka nisu bili, prema njihovu tumačenju, izrazi štovanja »božanstava«, nego izrazi zahvalnosti Konfuciju za nauk dobrog života, kao i za dar života precima. Na sličan se način štovanje iskazivalo nadređenima, učiteljima i međusobno prilikom upoznavanja, a hramove se podizalo kao spomen i dobrim državnim dužnosnicima još za života.

29 Fang, Hao, 2003, *Li Madou*, str. 53–60.

30 Isto.

31 Usp. Spalatin, Christopher, S. I., *Matteo Ricci and a Confucian Christianity*, Rome, Gregoriana, 1974. i Lin Jinshui–Zou Ping, *Matteo Ricci, A Confucian Scholar of the west*, Internat. Culture. Publishing, 2000.

O. Matteo je pobijao obje »idolske sljedbe«, budizam i taoizam, a hvalio i preporučao Konfucija, koji je promicao načela poštivanja drugih ljudi, osobito roditelja; načela odanosti i opraštanja, izgrađivanja samoga sebe da bi se služilo drugima te pravednost, ljubaznost, poniznost i iskrenost. Konfucije doduše nije govorio o zagrobnom životu. Na izričito pitanje jednoga učenika što može reći o smrti odgovorio je da još ne zna ni što je život, a kako bi onda znao što je smrt. Ricci ga hvali kako je u svojim izrekama malo griješio, jer iz opreza nije govorio o onome o čemu nije imao sigurno znanje. Tako je radije šutio o onome što nije razumio o drugom životu, nego da izmišlja ili nagada.³² Da bi se uočilo bliskost konfucijanske i kršćanske etike, navodimo nekoliko primjera, izreka Konfucija (551–479. pr. Kr.) i Mencija (372–289. pr. Kr.), najistaknutijega Konfucijeva sljedbenika.

3.1. Konfucijeve izreke:³³

3.1.1. O nevezanosti za materijalna i duhovna dobra i o ljubavi prema bližnjemu:

Učenici Yen Yüan (Jen Jüan) i Zi Lu (Dz Lu) bijahu kod Učitelja. On ih upita: »Hajde, recite mi, kakve su vaše želje u životu?«

Zi Lu odgovori: »Volio bih imati kočije i konje, krznenu odjeću i sve to dijeliti s prijateljima. Ako bi mi nešto i pokvarili, ne bi im zamjerio.«

Yen Yüan reče: »Želio bih biti zaslužan, ali da za to nitko ne zna.«

Zi Lu sad upita: »Učitelju, volio bih čuti koje su vaše želje?« On odgovori: »Želio bih starijima olakšati život, vršnjake ohrabrivati, a prema mladima postupati s nježnošću.«

3.1.2. O plemenitu čovjeku:

»Plemenit čovjek teži za pravednošću, a neplemenit za dobitkom.«

»Tko proučava staro i odatle izvodi novo, takav može biti učitelj.«

Zi Lu upita što je važno da bi se bilo plemenit čovjek. Učitelj odgovori: »Izgrađivati sama sebe.« »Je li to dostatno?« nastavi Zi Lu. Konfucije odgovori: »Izgrađivati sama sebe radi drugih.« »Je li to sve?« upita Zi Lu. Konfucije reče: »Izgrađivati sama sebe radi drugih i to radi svih ljudi.«

»Biti prvi u suočavanju s teškoćama i zadnji u stjecanju koristi može se smatrati dobrotom.«

»Ne čini drugima što ne bi želio da drugi učini tebi.«

»Plemenit čovjek razvija kod drugih ono što je dobro, a ne ono što je loše. Neplemenit čovjek čini obratno.«

»Plemenit čovjek je dostojanstven, ali nije umišljen. Neplemenit je umišljen, ali nema dostojanstva.«

»Pogriješiti i ne ispraviti, to je prava pogriješka.«

32 Ricci–Trigault, 1983, str. 367.

33 *Lun Yu (Razgovori)*, Confucius Publishing Co. Ltd, Hong Kong, 1995. (original s kineskim, engleskim, francuskim i japanskim prijevodom).

»Tko je zahtjevan prema sebi i blag prema drugima, neće izazvati nezadovoljstva.«

»Tko ne vidi daleko, blizu su mu nepravilike.«

Učenici Konfucijevi bijahu okupljeni. Učitelj je onuda prolazio i reče jednomu od njih: »Shan (Šan), moj nauk ima jedno glavno načelo, zar ne?« Ovaj odgovori: »Da.« Kad je učitelj izišao, ostali učenici upitaju: »Što je pod tim mislio?« Onaj učenik odgovori: »Bit nauka našega učitelja je odanost (vjernost) i oprastanje, to i ništa drugo.«

Učitelj reče: »Kad vidimo krjeposna čovjeka, razmišljajmo kako da ga nasljedujemo. Ako pak čovjeka koji ne postupa dobro, svratimo pogled na sebe i ispitajmo sami sebe.«

»Zabrinjava me ako se ne trudim njegovati vrlinu, ako ne poučavam ono što sam naučio, ako čujem govoriti o pravednosti, a to ne mogu primijeniti te ako ne uspijevam ispravljati svoje pogreške.«

»Svatko bez razlike može doći u moju školu.«

»Ako ne poučavaš nekoga tko bi te razumio, gubiš čovjeka, a ako poučavaš nekoga tko te ne može razumjeti, gubiš riječi. Mudar čovjek ne gubi ni čovjeka, ni riječi.«

»Jednostavna hrana, voda za piće, svinuti lakat kao uzglavlje — i s time mogu biti sretan. A bogatstvo i položaj, nepravedno stečeni, poput oblaka su koji prolaze.«

3.1.3. O poštivanju roditelja

Meng Wu Po pitao je o poštivanju roditelja. Učitelj reče: »Neka jedino što će zbog tebe žalostiti tvoga oca i majku bude ako se razboliš.«

Zi Yu (Dz Jü) pitao je o poštivanju roditelja: Učitelj reče: »U današnje vrijeme se obveza prema roditeljima često svodi na to da se djeca pobrinu da roditelji imaju hrane. U tom su pogledu zbrinuti čak i psi i konji. Ako se roditeljima ne iskazuje pravo poštovanje, koja je razlika?«

3.1.4. O vlasti:

»Vladati znači držati se pravoga puta. Ako se vladar drži pravičnosti, tko će se usuditi od nje odstupati?«

Neki knez upita Konfucija: »Što treba vladar činiti, da bi narod bio zadovoljan?« Učitelj Kong odgovori: »Ako vladar daje službe krjeposnima, a otpušta nepoštene, puk će ga podržavati. Ako pak daje službe nepoštenima, a otpušta krjeposne, puk se neće pokoravati.«

Netko reče Konfuciju: »Učitelju, zašto ne sudjeluješ u vlasti?« Učitelj Kong odgovori: »Nije li zapisano u Knjizi dokumenata o poštivanju roditelja: 'Poštujte roditelje i njegujte dobre odnose s braćom i posvuda će pod vašom vlasti cvasti te vrline?' Svojim primjerom promicati u obitelji te vrline, i to znači vladati. Ili misliš da je vladati jedino sudjelovati u vlasti?«

»Ako država ima dobru vlast, čovjek se treba sramiti siromaštva i niskoga položaja. Ako država ima lošu vlast, treba se sramiti bogatstva i časti.«

»Ako su vladareve riječi dobre, nije li dobro da mu se nitko ne suprotstavlja? Ali ako su loše i nitko mu se ne suprotstavlja, zar nije za očekivati da to vodi njegovu državu u propast?«

»Ako se upravlja pomoću zakona i uvodi red kaznama, puk će se pokoravati, ali bez osjećaja srama. Ako se pak upravlja pomoću vrlina i uvodi red pomoću obreda, puk će imati osjećaj srama i svjesno se popravljati.«

»Ako netko zna vladati sobom, zar će mu biti teško vladati državom? Onaj pak koji ne zna vladati sobom, kako će vladati drugima?«

Na upit nekoga upravitelja o vladanju, Učitelj reče: »Pobrini se da oni koji su blizu budu zadovoljni, a oni koji su daleko da se osjete privučenima.«

3.2. *Mencijeve izreke:*³⁴

»Tko voli ljude, ljudi će i njega voljeti. Tko poštuje ljude, ljudi će i njega poštivati.«

»Dobrota je duša čovjeka, a pravednost čovjekov put. Kako je žalosno ako netko zanemari svoj put i ne slijedi ga, ako izgubi svoju dušu i ne zna je tražiti ponovno! Kad ljudi izgube konje ili pse, znaju kako ih opet naći, ali izgube dušu i ne znaju kako je opet tražiti. Vrhunac učenja nije drugo nego tražiti izgublenu svoju dušu.«

Mencije upita kralja (koji ga je pozvao za savjetnika): »Je li razlika ako netko ubije čovjeka batinom ili mačem?« Kralj reče: »Nema razlike.« »A je li razlika ako se to učini mačem ili lošim načinom vladanja?« »Nema razlike«, bio je odgovor.

»Volim jesti ribu, ali još više volim medvjede šape. Ne mogu li imati i jedno, i drugo, odustat ću od ribe i uzeti medvjede šape. Također, volim život, a volim i pravednost. Ako ne mogu zadržati jedno i drugo, odreći ću se života i izabrati pravednost. Doista volim život, ali ima nešto što volim više od života, stoga ga ne želim posjedovati na nepošten način. Doista, ne mili mi se smrt, ali ima nešto što mi je još nemilije od smrti, stoga u nekim okolnostima neću izbjegavati pogibelji.«

»Svi ljudi imaju duh, koji ne podnosi vidjeti kako drugi trpe. Ako netko iznenađa ugleda dijete koje tek što nije upalo u zdenac, svatko će osjetiti uznemirenost i zabrinutost. Tako će osjećati ne stoga što bi time mogao steći naklonost djetetovih roditelja ili odobravanje susjeda i prijatelja, ili pak što se boji da bi ga bešćutnost u ovakvoj prilici dovela na loš glas. Suosjećajnost je temelj dobrote, osjećaji srama i gnušanja temelji su pravednosti, skromnost i ljubaznost su temelji pristojnosti, a odobravanje i neodobravanje temelji su znanja. Ljudi imaju te četiri vlastitosti baš kao što imaju udove. Ako unatoč tomu kažu da ih ne mogu razvijati, ponašaju se kao kradljivci samih sebe... Razviju li ih pak u punini, bit će im dostat-

34 *The four books, Mencius*, Culture book Co., Hong Kong, 1970. (kineski original s engleskim prijevodom i komentarom Jamesa Leggea, pretisak izdanja iz 1893).

ni da vole i štite cijeli svijet. Ako ih pak ne razvijaju, neće im dostajati niti da pruže dužnu pažnju i pomažu svojim roditeljima.«

»Najvrjednije što može činiti plemenit čovjek jest pomagati drugima da budu krjeposni (dobri).«

I iz ovih primjera vidimo duboko slaganje konfucijanskih i kršćanskih etičkih načela. Danas kad se istražuje koje su etičke vrijednote potrebne i prihvatljive svim kulturama i civilizacijama (tzv. Weltethos), primjer i opseg suradnje Riccija i konfucijanaca mogu u tom pogledu biti poticajni uzor. Katolički misionari i konfucijanci našli su se na istom poslu — izgradnji osobe i njezina djelovanja na dobrobit cijeloga društva. Kineze se duboko doimala katolička etika — npr. nerazrješivost braka i monogamnost čak i u slučaju vladara. Skromnost i neosvetoljubivost isusovaca kad su bivali napadnuti — te su svojim poniznim molbama postigli da se krivci oslobode od smrtne kazne ili doživotne osude na galiju — zadivila je važnoga dužnosnika, te je hvalio kršćanski moralni nauk i preporučao ga, smatrajući ga veoma savršenim.

I danas je nazočno veliko slaganje i simpatija među katolicima i konfucijancima u Kini. Nedavno je u razgovoru za Radio Vatikan hongkonški biskup, koji je sudjelovao na sinodi u Rimu, na pitanje o ekumenskom i međureligijskom dijalogu u Kini odgovorio da se oko toga nastoji, a da su najbolji odnosi Katoličke crkve upravo s konfucijancima.

4. Uloga znanosti u Riccijevoj misiji

Učitelj reče:

»Zar nije zadovoljstvo učiti i često primjenjivati naučeno?
Zar nije radost kada dođe prijatelj iz daleka?« (Lun yu 1. 1)

Kako smo već istaknuli, svijest o visokim dometima u izgradnji vlastite kulture i civilizacije te izvrsnosti vlastitih etičkih načela, kao i vlastite iznimnosti u tom pogledu s obzirom na zemljopisno susjedstvo, izazvala je u Kineza stav da nemaju od drugih što naučiti. Uz to su, zbog loših iskustava s tuđinskom, mongolskom okupacijom i vladavinom, bili općenito sumnjičavi prema strancima. Nisu se s njima družili osim u najstrožim poslovnim, trgovačkim okvirima, koliko su smatrali da je probitačno. Matteo Ricci došao je kao »prijatelj iz daleka«, donoseći znanja koja su svojim bogatstvom, novošću i uvjerljivom istinitošću oduševila Kineze, željne »učenja i primjenjivanja naučenog«. Sav dužnosnički stalež, koji je u ime cara upravljao Kinom, činili su učeni ljudi, izobraženi na djelima konfucijanske individualne i društvene etike. Da bi se povezao, a onda i sprijateljio s njima, Matteo Ricci je morao što bolje svladati kineski jezik, ali i klasični kineski, jezik kulture i tisućljetnog kontinuiteta kineske povijesti. Među brojnim visokim činovništvom bila je jaka povezanost, ostvarivana redovitim susretima u Pekingu na slavljima careva rođendana, zatim premještajima u službi, pri čemu su se opetovano susretali, te bogatim, raznovrsnim izdavaštvom. Bili su, kako primjećuje Ricci, »gutači

knjiga«. Riccijevi kineski učenici Qu Taisu i Xu Guangqi svoje su bilješke oblikovali u knjige te upoznavali, bilo u rukopisnom, bilo u tiskanom obliku, mnoge učene Kineze s novim znanjima. Kroz to je Ricci i prije dolaska u Nanking i Peking već bio poznat, te su mnogi dužnosnici bili željni upoznati ga, gdje god bi se pojavio.

Posebnu su ulogu u tome imali Riccijevi zemljovidi svijeta, koji su otvorili Kinezima novi cjeloviti uvid u zbilju svijeta, i matematika. Stečeni ugled Riccija i europske znanosti bio je i poticaj razgovorima o vjeri, a time i brojnim obraćanjima. Za zemljovid svijeta primjećuje, kako su »tim mamcem mnogi bili uvučeni u mrežu crkve³⁵«.

Što se tiče matematike, tu je uz novost sadržaja bila i druga, još dalekosežnija novost, a to je dokazivanje matematičkih sadržaja logičkim zaključivanjem na temelju već dokazanih sadržaja i »očevidnih, vjerodostojnih činjenica« — aksioma. Bilo je to veliko otkriće starogrčkih filozofa i matematičara. Sokrat se u svojim razgovorima služio dokazivanjem. Njegov učenik Platon je na ulazu u svoju akademiju postavio natpis »Medeis ageometretos eisito« — »Neka ne ulazi tko ne zna geometriju«, upravo s obzirom na logiku kao temelj zaključivanja, što je tako jasno dolazilo do izražaja u geometriji, dijelu matematike kojim se tumačilo čak i aritmetička pravila. Aristotel je sustavno razvio formalnu logiku, koja je danas u liku matematičke logike važna grana matematike. Matematika je svojim sustavnim razmišljanjima uvelike utjecala na filozofiju i obratno, na što ukazuje i činjenica da se više istaknutih filozofa proslavilo matematičkim otkrićima, utemeljivši nove grane matematike, bitne za njezin daljnji razvoj: npr. René Descartes utemeljio je analitičku geometriju, Blaise Pascal projektivnu geometriju i kombinatoriku, Gottfried Wilhelm Leibniz diferencijalni i integralni račun. Za plodnost i dubinu matematičkog razmišljanja lijep je primjer teorija grupa, utemeljena u prvoj polovici 19. stoljeća. Ima samo četiri jednostavna aksioma:

Grupa je skup s binarnom operacijom (tj. kojom je svakom poredanom paru a, b elemenata grupe pridružen kao rezultat jednoznačno određen element ab grupe).

Za bilo koje elemente a, b, c iz grupe vrijedi asocijativnost: $a \cdot (b \cdot c) = (a \cdot b) \cdot c$

U grupi postoji tzv. neutralni element e , takav da je za svaki element a iz grupe $e \cdot a = a$

Za svaki element a postoji oprečni element a' , takav da je $a' \cdot a = e$.

Skup realnih brojeva s operacijom $+$ je primjer grupe u kojoj je neutralni element 0 , a oprečni element elementa a je $-a$.

Iz ova četiri aksioma logičkim zaključivanjem slijede, dosad, deseci tisuća stranica njihovih posljedica, uključujući dokaze. Ta se teorija i dalje bujno razvija.

Prvo matematičko djelo pisano sa sustavno provođenim dokazivanjem bila su Euklidova »Počela« (grčki: *Stoiheia*), razdijeljena u više knjiga. Sadržaj prvih 6 knjiga toga djela Ricci je posredovao Kinezima po predavanjima svoga učitelja o.

35 Isto, str. 191.

Christophora Claviusa. U njima je prikazana geometrija ravninskih likova (planimetrija), geometrijska algebra — geometrijsko tumačenje važnih algebarskih identiteta, apstraktna algebra — zakoni asocijativnosti zbrojidbe i množenja i zakon distribucije množenja s obzirom na zbrojidbu, teorija omjera i razmjera te geometrija sličnih likova u ravnini i pripadnih razmjera. Kinezi su bili oduševljeni novostečenim znanjem. Za jednoga visokoga dužnosnika spominje se da je cijeli dan razgovarao s isusovcima o različitim stvarima, ali mu se ništa nije toliko svidjelo kao razgovori o matematici, o čemu je širio glas na dvoru³⁶. Kod drugoga, koji je posjećivao isusovce u Nankingu, primijetio je sugovornik isusovac da mu se početka zbog zahtjevnosti »božanske stvari nisu milile, pa mu dade kušati novu hranu, što su bila počela matematike, u čemu je veoma uživao (...) Bog nije pokazao jasniji put od ovoga da se privuku duše Kineza.«³⁷

U posredovanju europskih znanja Kinezima veliku su ulogu odigrali i Riccijevi kineski prijatelji. Posebice Xu Guangqi, koji je o. Riccija i nagovorio da prevedu sadržaj Euklidovih elemenata na kineski i u tome mu zdušno pomagao, a također i Li Zhizao (Dž dzao) iz Hangzhoua, i on jedan od »triju stupova« katoličke vjere u Kini, koji je pomagao pri izradbi posljednjeg, najpotpunije opisanog zemljovida svijeta.

Kinezi veoma štiju Riccija kao prvoga koji je na Istoku širio znanja Zapada³⁸.

Zaključak

Matteo Ricci imao je u Crkvenoj povijesti i u povijesti svijeta iznimnu, istaknutu ulogu ulaska u dotad nepristupačan, neznani svijet tisućljetne kulture i civilizacije, i bio je prvi posrednik po kojem su se ta dva svijeta upoznala. To je posredništvo bilo moguće zahvaljujući njegovoj izvrsnoj naobrazbi i predanom učenju kineskoga jezika i proučavanju kineske kulture, osobito konfucijanizma, plemenitoga etičkog nauka usmjerenoga na pojedinca i na društvo, koji svojim dubokim slaganjem s kršćanskom etikom ukazuje na postojanje moralne istine o čovjeku, nezavisne o mjestu i vremenu. Bitna je u tome bila osoba Mattea Riccija. Kao vjerni učenik u Kristovoj školi prijateljstva i bratske ljubavi, želio se u svemu približiti Kinezima, razumjeti ih i omogućiti im susret s kršćanskom porukom — Evandeljem, koje im je donio kao najveći dar koji im može posredovati, što je i bila svrha njegova dolaska kao vjerovjesnika. Uspio je biti »Kinez s Kinezima«, stekao je među njima mnoge prijatelje. Bio je nenametljivo svima na raspolaganju, spreman s njima dijeliti sve što im je mogao dati i što je znao. U misionarskom radu bila je od najveće važnosti uloga novokrštenika laika kao prvih prijatelja koji su otvarali puteve novih prijateljstava, a bili su i jezični posrednici. Zahvaljujući

36 Isto, str. 280.

37 Isto, str. 560.

38 O tome svjedoči i knjiga *Matteo Ricci, the First One to Spread Western Knowledge to the East* (A series on Passing Western Knowledge to the East), Napisao Wang Qianjin, Science Press 2000.

činjenici da su Kinezi bili narod knjige i imali veoma razvijeno tiskarstvo i izdavaštvo, Matteo Ricci je svojim spisima, koji su bili potpuna novost za Kineze i otvorili im novu sliku o svijetu, postao znamenit u cijeloj Kini. Donoseći u Kinu kršćanstvo i zapadnu znanost, upoznao je Kineze s opstojnošću jednoga njima novog svijeta, ali je također i Zapadu donio spoznaje o mudrosti Konfucija, prevodeći konfucijanske tekstove na latinski, i o Kini općenito, pišući svoje dnevnike i komentare koji su došli u Europu. Ricci je postao konfucijanac, ostajući u potpunosti kršćanin, a njegov najbliži kineski prijatelj i suradnik Xu Guangqi postao je kršćanin, ne odričući se konfucijanizma, nego ga razumijevajući u novom svijetlu. Danas, kad službena Kina ponovno vrjednuje svoju konfucijansku baštinu, osnivajući po cijelom svijetu »Konfucijeve institute« kao žarišta promicanja kineske kulture, otvaraju se nove mogućnosti suradnje i djelovanja Katoličke crkve u Kini za dobro Kine i svijeta.

Matteo Ricci, Missionary in China — a Friendly Encounter Between Two Cultures and Spiritualities

On the Occasion of the 400th Anniversary of his Death

Vladimir Čepulić*

Summary

The Jesuit Matteo Ricci (1552–1610) is deeply held in respect by both contemporary China and the Catholic Church: China celebrates him as the first to bring and spread important knowledge from the West and also as a friend; the Church, as the apostle of China, who, borne by love for souls, totally devoted himself to the spreading of Christianity in China. Through him as intermediary, the first true encounter and mutual acquaintanceship between the cultures of the West and Far East occurred in an atmosphere of friendship and respect, at that. Ricci acquainted China with the spiritual values of Christianity and European culture, but also with knowledge from the fields of mathematics, astronomy and geography as well as the technological achievements of the West. On the other hand, Ricci revealed to the West the hitherto unknown, rich and diverse ancient Chinese culture, particularly the ethical heritage of Confucianism. In our time, as China becomes increasingly involved in world events, while returning to its Confucian roots, and as the West suffers an identity crisis, the persona of Matteo Ricci, or Li Madou as he is called in China, gives testimony to the fact that mutual friendship between worlds of diverse cultures is the path toward a communion which enriches all.

Key words: Matteo Ricci, Jesuits, inculturation, China, Chinese culture, Confucianism, Christianity, missions

* Prof. dr. sc. Vladimir Čepulić, Faculty of Electrical Engineering and Computing (FER) and Senior Student of Sinology Studies at the Faculty of Philosophy, University of Zagreb. Address: Unska 3, 10 000 Zagreb, Croatia. E-mail: vladimir.cepulic@gmail.com